

Advies over de toekomst van het Bolognaproces

Vlaamse Onderwijsraad
Koning Albert II-laan 37
BE-1030 Brussel
T +32 2 219 42 99

www.vlor.be
info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Advies op eigen initiatief

Uitgebracht door de Raad Hoger Onderwijs op 9 oktober 2017 met eenparigheid van stemmen

Voorbereiding: werkgroep Internationale Tendensen Hoger Onderwijs op 10 mei 2017, op 26 juni 2017 en op 22 september 2017 onder voorzitterschap van Frederik De Decker

Dossierbeheerder: Isabelle De Ridder

1 Situering

De Bolognaverklaring van 1999 is de aanleiding geweest voor de creatie van een Europese Hogeronderwijsruimte en zorgde voor een grondige hervorming van het Vlaamse hogeronderwijslandschap. De Vlor heeft dat proces altijd nauw opgevolgd en vindt dat het debat errond vandaag opnieuw mag aangezwengeld worden. Het Bolognaproces heeft immers gezorgd voor belangrijke veranderingen en is een sterke katalysator geweest voor de internationalisering van het Vlaamse hoger onderwijs.

Maar wat is de rol van Bologna vandaag? Is die uitgespeeld of kan Bologna nog een relevante bijdrage leveren aan de internationalisering van het Vlaamse hoger onderwijs? De Vlor is van mening dat internationalisering bijdraagt tot de kwaliteit van het Vlaamse hoger onderwijs. De uitwisseling van ideeën en mensen leidt tot nieuwe inzichten die bijdragen aan een versterking van het hoger onderwijs.¹ De Vlor ging daarom in maart 2017 in dialoog met een aantal Bologna-onderzoekers, beleidsmakers, lesgevers en studenten.² Hij neemt de conclusies van dit seminarie mee in dit advies waarin hij terugblijkt op bijna 20 jaar Bologna. De raad wil daarmee aandachtspunten meegeven aan de Vlaamse overheid voor de ministeriële opvolgingsconferentie in Parijs in 2018.

2 Terugblik

2.1 Verdiensten van het Bolognaproces

Het Bolognaproces heeft een veranderingsboost gegeven aan het hoger onderwijs in Europa. Het is ongetwijfeld een van de meest ingrijpende processen die op zulke schaal in het (hoger) onderwijs hebben plaatsgevonden. De partnerlanden hebben een gemeenschappelijke uitdaging aanvaard en zoeken samen naar vergelijkbare oplossingen. De open dialoog die op gang is gebracht, heeft ook de samenwerking met het sociale middenveld, de industrie en het werkveld versterkt.

Het Bolognaproces ging in 1999 van start met volgende doelstellingen:³

- Realiseren van vergelijkbare diploma's;
- Implementeren van twee cycli (graduate and undergraduate);
- Implementatie van een creditsysteem;
- Stimuleren van de mobiliteit van studenten en docenten;
- Stimuleren van samenwerking op het vlak van kwaliteitszorg (met vergelijkbare methodologie en vergelijkbare criteria);
- Stimuleren van de Europese dimensie in hoger onderwijs.

¹ De Vlor vindt de internationalisering van het Vlaamse hoger onderwijs erg belangrijk. Zie ook: Vlaamse Onderwijsraad, Raad Hoger Onderwijs. [Advies over een internationaliseringsstrategie voor het Vlaamse hoger onderwijs](#), 14 maart 2017.

² De sprekers van het seminarie: Bruno Broucker, Kurt De Wit, Jeroen Huisman, Noël Vercruysse, Kristiaan Versluys: <http://www.vlor.be/verslag/seminaries-over-het-bolognaproces>.

³ <https://www.ehea.info/>.

Is het Bolognaproces in zijn opzet geslaagd? Zijn de doelstellingen gerealiseerd? Hoewel er nog steeds grote verschillen zijn in duur van opleidingen, is er wel een relatieve uniformiteit in structuren gecreëerd. Het diplomasupplement en het Europees systeem voor de overdracht en de accumulatie van studiepunten (ECTS) werden ingevoerd, waardoor (internationale) diploma's makkelijker vergelijkbaar worden. De invoering van dit creditsysteem komt de mobiliteit ook ten goede. Een opleiding wordt niet langer gezien als de optelsom van onafhankelijke studie jaren, maar als één geordend geheel van opleidingsonderdelen. Dit maakt dat studenten meer flexibiliteit hebben in het samenstellen van het studieprogramma.

De Europese studentenmobiliteit is in het algemeen verbeterd.⁴ Zo hebben sinds het begin van het Erasmusprogramma in 1987, 3 miljoen studenten een Erasmusbeurs ontvangen.⁵ Door meer de nadruk te leggen op kwaliteit, is in het Europese hoger onderwijs ook meer nagedacht over kwaliteitszorg en vergelijkbare kwaliteit. Dit heeft de kwaliteit van het Europese hoger onderwijs effectief verbeterd, maar ook de kwaliteit van de internationalisering (van samenwerkingsverbanden en uitwisseling bijvoorbeeld) is stabiel geworden.

Samengevat: het Bolognaproces heeft ongetwijfeld gezorgd voor een sterkere internationale dynamiek. Het discours in hoger onderwijs is in de afgelopen decennia veel internationaler geworden. Getuige hiervan zijn bijvoorbeeld de mededelingen van de Europese Commissie,⁶ de conclusies van de Europese Raad, de publicaties van de OESO,⁷ het succes van het project Tuning educational structures in Europe,⁸ ... Maar de kracht van het Bolognaproces wordt ook aangetoond door de aantrekkingskracht van de European Higher Education Area (EHEA) wereldwijd: voor het model van vrijwillige samenwerking bestaat er interesse vanuit Amerika, Afrika, Australië en Azië.

Ook in Vlaanderen heeft het Bolognaproces een (internationale) veranderingsdynamiek op gang gebracht. Er zijn alvast een aantal grote doelstellingen van het proces bereikt door de introductie van kwaliteitszorg in overeenstemming met de European Standard and Guidelines (ESG), ECTS, de BaMa-opleidingsstructuur, het diplomasupplement, leerresultaten. Deze dynamiek heeft zich vertaald in heel wat legistiek werk, met name het structuurdecreet, het participatiedecreet, het flexibiliseringsdecreet, het financieringsdecreet, het integratiedecreet. Hiermee is Vlaanderen één van de koplopers van het Bolognaproces. Heel wat realisaties van het Bolognaproces zijn dusdanig ingeburgerd dat zij zelfs niet meer gelinkt worden aan Bologna: het gebruik van studiepunten (credits) en leerresultaten (learning outcomes) in ons hoger onderwijs, de veranderingen op het vlak van kwaliteitszorg, ...

Uit de overzichtsrapportage van de instellingsreviews in Vlaanderen blijkt dat internationalisering één van de meest voorkomende focusthema's was die door de commissies uitgelicht werden en het ook de meest voorkomende review-trail was. Instellingen hoger onderwijs vinden

⁴ Hierover is discussie: het aantal studenten is ook gestegen, waardoor de absolute cijfers uiteraard hoger liggen. De vraag is of ook de relatieve cijfers een groei aanduiden. Het antwoord op deze vraag wordt bemoeilijkt doordat er geen betrouwbare cijfers voorhanden zijn en er nog werk is aan dataverzameling hierover.

⁵ Cijfers van de Europese Commissie.

⁶ Zie 'The role of the universities', 'Mobilising the brain power of Europe', 'Delivering on the modernisation agenda'... De Europese Commissie benadert het hoger onderwijs wel op een meer instrumentele manier (als een instrument om de kennismaatschappij te realiseren).

⁷ Bijvoorbeeld 'Thematic review of higher education'.

⁸ <http://www.unideusto.org/tuningeu/>.

internationalisering dus een belangrijk thema. Het is duidelijk dat Bologna hier intrinsiek deel van uitmaakt.

2.2 Uitdagingen voor het Bolognaproces

Het Bolognaproces loopt al meer dan 15 jaar met meer dan 40 landen die in de loop van het proces betrokken werden. Het kan niet anders dan een complex proces zijn, dat ook gepaard gaat met afstemmings- en implementatiemoeilijkheden. Door het groeiende aantal partnerlanden, werd het Bolognaproces een steeds grotere organisatie waar steeds meer belangen verzoend moesten worden. Het proces werd steeds bureaucratischer, met weinig bevlogen teksten tot gevolg. Dit staat een nieuwe dynamiek van het proces in de weg. Vandaag is er nood aan bezinning en een duidelijke keuze voor een transparante toekomstvisie.

Het Bolognaproces is een vrijwillig proces. Dit is zowel de kracht als de zwakte ervan. Men kiest ervoor om geen sancties op te leggen bij niet-realiseren, waardoor sommige landen kunnen blijven achterophinken. Doordat ook steeds nieuwe landen aanhechten, worden de verschillen in implementatiesnelheid steeds groter. Dit leidt tot innovatiemoeheid bij de koplopers en frustratie over de verwachtingen bij de achterhoede.

Ook in Vlaanderen stuit men op een zekere Bolognamoeheid. De snelheid waarmee de Bolognadoelstellingen in Vlaanderen gerealiseerd werden, eist vandaag ietwat haar tol. Zo heeft bijvoorbeeld flexibilisering een aantal negatieve aspecten (studieduurverlenging, verhoogde werkdruk...) die sommige waarnemers doen pleiten voor het terugschroeven ervan.

Welke uitdagingen kan het Bolognaproces aan Vlaanderen dan nog stellen? De Vlor vindt het belangrijk dat Vlaanderen hierover nadenkt en niet berust in de bestaande situatie. De Vlor beveelt aan om het Bolognanetwerk (de partnerlanden, thematische groepen, contacten...) verder te gebruiken in het kader van een sterkere internationalisering van het Vlaamse hoger onderwijs. Om dit te bewerkstelligen, is het nodig dat het Bolognaproces rekening houdt met een aantal verzuchtingen van het werkveld die de Vlor in dit advies verder formuleert.⁹

3 De toekomst van het Bolognaproces: aanbevelingen

3.1 Evidence-based beleid

3.1.1 Nood aan onderzoek over de effecten van Bologna en een betere implementatie van de onderzoeksresultaten

De Vlor stelt vast dat er behoorlijk wat onderzoek gebeurt naar de effectiviteit van het Bolognaproces. Hiervoor moeten verder middelen voorzien worden. Dit onderzoek is immers nodig en noodzakelijk om bijsturing en bestendinging te beargumenteren. De Vlor is ook van mening dat het beleid te weinig rekening houdt met de conclusies en aanbevelingen uit dit onderzoek. De raad pleit daarom voor een betere doorstroming van de onderzoeksresultaten

⁹ De Vlor bouwt hiermee verder op zijn advies over het Yerevancommuniqué. Vlaamse Onderwijsraad, Raad Hoger Onderwijs. [Advies over het Yerevancommuniqué](#), 30 april 2015.

naar het Vlaamse en internationale beleid en voor een betere implementatie van de aanbevelingen van de onderzoekers.

3.1.2 Eenvormige dataverzameling

De Vlor stelt vast dat de dataverzameling erg stroef verloopt, waardoor het moeilijk evalueren blijft. Het zogenaamde stocktaking-proces, waarbij men twee- of driejaarlijks aan de partnerlanden vraagt om te rapporteren over de vooruitgang van de realisatie van de doelstellingen is geen waterdicht systeem. Doelstellingen kunnen op papier worden gerealiseerd, zonder draagvlak en zonder diepgaande implementatie. Of sommige vragen worden in de verschillende partnerlanden anders begrepen en geïnterpreteerd. Bologna heeft geen enkele controle op de resultaten. Maar ook de dataverzameling rond mobiliteit blijft mank lopen: definities worden anders geïnterpreteerd en er zijn grote verschillen in accuraatheid en dus in vergelijkbaarheid. Ook niet alle partnerlanden registreren (alle vormen van) mobiliteit.

Om een goede evaluatie of goed evaluatieonderzoek uit te voeren, is een degelijke dataverzameling essentieel. Regelmatige meet- en evaluatiemomenten zijn noodzakelijk. Gegevens over de sociale dimensie, participatie en mobiliteit zijn essentieel. Om een Europees beleid mogelijk te maken en de vergelijkbaarheid te verzekeren, moet deze dataverzameling op een uniforme wijze gebeuren. Het is hierbij belangrijk dat alle partnerlanden deelnemen.

3.2 Blijven inzetten op mobiliteit

Alle doelstellingen en acties die Bologna stelt, moeten ten dienste staan van het verhogen van mobiliteit binnen de Europese hogeronderwijsruimte. Dit blijft voor de Vlor één van de belangrijkste punten van het Bolognaproces. Het gaat daarbij niet alleen om studenten- en stafmobiliteit maar ook om sociale en arbeidsgerelateerde mobiliteit.

Meer en meer stelt men immers vast dat de people-to-people-dialogue tussen studenten uit verschillende landen en culturen, essentieel is voor hun persoonlijke ontwikkeling, maar dat die ook hun kansen op de arbeidsmarkt verhoogt. Dit wordt ondersteund door internationaal onderzoek: 'People who have international experience are better problem solvers and display more creativity. What's more, we found that people with this international experience are more likely to create new businesses and products and to be promoted.'¹⁰ Ook de Erasmus-impactstudie van de Europese Commissie bevestigt deze bevindingen: 52 % van de Erasmus-studenten verhoogt zijn score op sleutelvaardigheden voor 'employability': verdraagzaamheid, nieuwsgierigheid, zelfvertrouwen, besluitvaardigheid, probleemoplossend vermogen, sereniteit.¹¹ Studenten met een Erasmus-ervaring vinden over het algemeen ook sneller werk na het afstuderen. Hun sociale vaardigheden zijn sterker ontwikkeld.

De Vlor vraagt daarom om blijvend naar afstemming te zoeken met de mobiliteitsprogramma's van de Europese Commissie en hiervoor ook de nodige financiering te voorzien.

¹⁰ Maddux et al. (2013). 'Expanding Opportunities by Opening your Mind – Multicultural Engagement Predicts Job Market Success Through Longitudinal Increases in Integrative Complexity.' *Social Psychological and Personality Science* December 11, 2013. Citaat van Time Magazine, zie <http://time.com/#79937/how-studying-or-working-abroad-makes-you-smarter/>.

¹¹ European Commission. 22 September 2014. *Erasmus Impact Study*.

3.3 Consolideren en afslanken

Het Bolognaproces ging in 1999 van start met zes doelstellingen (zie 2.1). Dit beperkte aantal doelstellingen werd met elke ministeriële opvolgingsconferentie telkens uitgebreid. Door het multipliceren van de doelstellingen, wordt een degelijke opvolging steeds moeilijker. De Vlor pleit er daarom voor om het aantal doelstellingen opnieuw te beperken en de behaalde resultaten te consolideren. Hij pleit voor heldere doelstellingen met een duidelijke focus.

Zoals hierboven aangegeven (2.2), kampt het Bolognaproces met grote implementatieverschillen tussen landen. Sommige landen of regio's, zoals Vlaanderen, hebben de oorspronkelijke doelstellingen al heel lang geïmplementeerd, terwijl zogenaamde 'nieuwe' landen hieraan nog moeten beginnen. De Vlor onderschrijft daarom het voornemen van Bologna om te werken met 'kerndoelstellingen'. Deze doelstellingen moeten alle landen in een eerste fase realiseren. De adviesgroep van de Bologna Follow-up Group (BFUG) die zich hierover buigt, identificeerde volgende kerndoelstellingen: degree structure, kwalificatieraamwerken (ECTS), kwaliteitszorg en erkenning van diploma's. De Vlor stelt tevreden vast dat deze kerndoelstellingen teruggrijpen naar de oorspronkelijke Bolognadoelstellingen. De raad zou hier recognition of prior learning aan toevoegen. De erkenning van eerder verworven kwalificaties en competenties levert immers ook een grote bijdrage aan het stimuleren van mobiliteit.

3.4 Begeleiding voorzien voor de achterhoede

Het Bolognaproces wordt in de partnerlanden met verschillende snelheden geïmplementeerd. Belangrijk is om in dialoog te gaan met die landen waar implementatie moeilijk verloopt en de oorzaak ervan na te gaan. Daarna kan nagedacht worden over ondersteunings- en begeleidingsprogramma's voor deze landen. Koplopers kunnen hierin een rol spelen en zelfs het voortouw nemen. De Vlor stelt tevreden vast dat de BFUG voorziet om landen uit de achterhoede die de kerndoelstellingen (zie 3.3) niet bereiken, te begeleiden door experts. De Vlor raadt de Vlaamse overheid aan om hiervoor ook vanuit Vlaanderen experts ter beschikking te stellen.

3.5 Blijvend evalueren van de partnerlanden

De Vlor vraagt telkens te evalueren of landen die willen toetreden tot de Bolognaruimte en ook de huidige partnerlanden wel hun engagementen kunnen nakomen, politieke stabiliteit vertonen en een democratisch hoger onderwijs nastreven.

3.6 Nog versterken van de transparantie

Het Bolognaproces heeft ervoor gezorgd dat de partnerlanden meer vergelijkbare hogeronderwijsstructuren implementeerden. Maar toch blijven er nog verschillen bestaan, bijvoorbeeld op het vlak van studiomvang. De Vlor is van mening dat de diversiteit van het Europese hoger onderwijs een meerwaarde is, maar hij pleit wel voor meer transparantie, vergelijkbaarheid en vertaalbaarheid in functie van het verhogen van mobiliteit. Hij stelt daarom voor om binnen het Bolognaproces verder afspraken te maken over topics die het huidige hoger onderwijs mee vorm geven, zoals de academische kalender, de automatische erkenning van diploma's, de omzetting van quoteringen en studiomvang.

Vlaanderen heeft een unieke structuur gecreëerd met een onderscheid tussen professioneel gerichte en academisch gerichte bacheloropleidingen (met beperkte uitstroomfinaliteit) en met academische initiële masteropleidingen, banaba's, manama's, schakel- en voorbereidingsprogramma's. Dit bemoeilijkt de internationale vergelijkbaarheid. Vlaanderen behoudt ook nog steeds initiële masteropleidingen van 60 studiepunten, terwijl Bologna masteropleidingen van minimum 90 studiepunten vooropstelt. Vlaanderen moet er zich dan ook in de verdere Bolognaonderhandelingen van bewust zijn dat ook dit vergelijkbaarheid en (arbeidsmarkt)mobiliteit bemoeilijkt.

3.7 De inhoudelijke aanpak beklemtonen

3.7.1 De student centraal

Het Bolognaproces heeft de afgelopen jaren vooral gefocust op het creëren van vergelijkbare structuren en instrumenten om deze structuren te implementeren. Dit was een noodzakelijke fase, maar vandaag wordt het meer dan tijd om de klemtoon opnieuw te leggen op inhoudelijke discussies. Hierbij moet de student centraal staan.

3.7.2 Kwaliteitsvol hoger onderwijs

Het is essentieel dat studenten in elk Bolognaland van kwaliteitsvol hoger onderwijs kunnen genieten. Elk land kan kwaliteitszorg naar eigen goeddunken invullen, met respect voor de autonomie van de instellingen. Maar als men samenwerking en mobiliteit wil stimuleren, is het belangrijk dat men elkaars accreditatiebeslissingen erkent en de kwaliteit van de opleidingen garandeert. Betere afspraken hierover tussen de Bolognalanden zijn hiervoor nog nodig.

3.7.3 Erkenning van buitenlandse diploma's

Als men de mobiliteit van studenten, docenten en afgestudeerden tussen de Bolognalanden nog wil versterken, dan zijn verdere gesprekken nodig over de (automatische) erkenning van elkaars diploma's en over de inhoudelijk betekenis ervan, bijvoorbeeld voor het civiel effect. Zo kunnen afgestudeerden uit Vlaamse masters van 60 studiepunten in het buitenland niet altijd starten aan een doctoraat.

3.7.4 Werken aan learning outcomes

Learning outcomes faciliteren de vergelijkbaarheid van opleidingen. Hiervoor moeten afspraken gemaakt worden over hoe learning outcomes best geformuleerd worden en wat de inhoud ervan moet zijn. Sommige landen staan daarin al ver, maar in andere landen blijft dit moeilijk. Verder overleg en informatie-uitwisseling tussen partnerlanden is hierover noodzakelijk.

3.7.5 Een goed evenwicht tussen onderwijs en onderzoek

De Vlor vindt het positief dat door de internationale evoluties, onderwijs meer in onderzoek ingebed raakte. Hij vindt deze nexus onderwijs-onderzoek erg belangrijk. Hij pleit er wel voor om een goed evenwicht tussen onderwijs en onderzoek te bewaken.

3.8 Aandacht voor dialoog en overleg

Er moet vermeden worden dat het Bolognaproces afglijdt naar een louter formalistische aangelegenheid zodat opdat Bologna ook kan evolueren naar een internationaal uitwisselingsforum met de nadruk op dialoog.

Om een betere samenwerking en meer transparantie te realiseren in het Bolognanetwerk, is het uitwisselen van informatie en good practices essentieel. De Vlor pleit daarom voor het heractiveren en versterken van de (bestaande) thematische netwerken van inhoudsdeskundigen uit het hoger onderwijs bijvoorbeeld met het oog op gezamenlijke opleidingen of joint degrees.

Daarnaast pleit de Vlor er ook voor om overleg te organiseren over thema's die vandaag het hoger onderwijs beroeren, zoals de overgang naar de arbeidsmarkt en studentgecentreerd leren. De Vlor vindt het ook belangrijk dat het veld zelf voldoende bij dergelijke peer learning activities' betrokken wordt.

Aangezien mobiliteit steeds globaler wordt, beveelt de raad ook aan om de netwerken met niet-EU-landen nog verder te verkennen en te versterken.

3.9 Inzetten op diversiteit

De Vlor stelt vast dat de studentenpopulatie in het Europese hoger onderwijs nog steeds niet de samenleving reflecteert. Hij pleit daarom voor specifieke aandacht voor de participatie van kansengroepen aan het hoger onderwijs. Hierin moet de monitoring van deze participatie centraal staan, maar ook stimulerings- en ondersteuningsacties.

De Vlor stelt ook vast dat studenten uit kansengroepen veel minder participeren aan mobiliteitsprogramma's. De redenen hiervoor zijn dikwijls van financiële, maar ook van socio-culturele en socio-economische aard. Voor specifieke kansengroepen vormt het ontbreken van bijzondere ondersteuning (zoals doventolken, toegankelijkheid, onderwijs- en examenfaciliteiten) ook een probleem wanneer zij hier geen beroep op kunnen doen in het gastland. De Vlor is van mening dat deze drempels weggewerkt moeten worden. Hiervoor is nog meer stimulering, (financiële en andere) ondersteuning en sensibilisering nodig. Vlaanderen moet hierin het voortouw nemen en het overleg met de partnerlanden hierover opstarten.

3.10 Inzetten op samenwerking

Het aantal gezamenlijke opleidingen blijft beperkt binnen de EHEA. De Vlor pleit voor een vereenvoudigde regelgeving in die landen met legistische belemmeringen voor het organiseren van gezamenlijke opleidingen en/of het gezamenlijk diplomeren. Dit kan samenwerking op het vlak van opleidingen vergemakkelijken en stimuleren. Voor studenten hebben dergelijke internationale joint degrees immers vaak een grote meerwaarde, zowel op inhoudelijk vlak als op het vlak van tewerkstellingskansen.

Daarnaast zijn er heel wat thema's die zich niet alleen lenen tot uitwisseling van good practices of informatie, maar waar ook werk gemaakt kan worden van een meer doorgedreven samenwerking over de sociale dimensie, levenslang leren, community engagement en nieuwe

vormen van leren zoals het samen creëren van digitale platformen. Partnerlanden kunnen hiertoe ook zelf het initiatief nemen.

3.11 Zorgen voor draagvlak in de nationale context

Het Bolognaproces is sterk top-down gestuurd. Dit is in eerste instantie logisch en nodig omdat het gaat over de implementatie van nieuwe wetgeving, structuren en instrumenten, die vooral internationaal afstemming zoeken. Door deze specifieke benadering, verliest men echter uit het oog dat er draagvlak in het werkveld nodig is voor een succesvolle implementatie. Dit is in het verleden onvoldoende gebeurd. Een combinatie van een top-down- en bottom-upbenadering is een goede strategie om in de toekomst te hanteren.

Het is dus belangrijk dat het Bolognaproces aan zijn partnerlanden meegeeft dat het creëren van draagvlak op de hogeronderwijswerkvloer essentieel is. Het is beter een trager logistiek traject te lopen dat geruggensteund wordt door de werkvloer.

3.12 Loskomen van het utilitaire discours

Zoals recent nog bleek uit het Yerevancommuniqué,¹² wordt hoger onderwijs in de teksten van de Europese Commissie, maar ook in het kader van het Bolognaproces, naar voren geschoven als een instrument dat ten dienste staat van de realisatie van de kennismaatschappij. Hoger onderwijs heeft echter ook een transformerende werking, zowel voor het individu als voor de gehele samenleving. Het wil studenten kansen bieden om het beste uit zichzelf te halen. Een hogeronderwijsopleiding heeft naast een utilitaire ook een intrinsieke waarde.

3.13 Nood aan goede communicatie

De Vlor stelde vorig jaar vast dat heel wat nieuwe Bologna-instrumenten in het Vlaamse hogeronderwijsveld nog niet helemaal ingeburgerd en bekend zijn. Vaak is het moeilijk om onmiddellijk de praktische toepasbaarheid ervan te zien en de mogelijke vertaling ervan naar de Vlaamse context. De Vlor organiseerde daarom op 15 december 2016 een seminarie waarin een aantal experts toelichting gaven bij de nieuwe ECTS users' guide, de revised Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area en de European Approach for Quality Assurance of Joint Programs. Dit zijn allemaal instrumenten die in 2015 expliciet in de verklaring van de ministers in Yerevan genoemd werden. De Vlor is ervan overtuigd dat de communicatie over dit soort van instrumenten en breder, over de concrete verwezenlijkingen van het Bolognaproces, onvoldoende gebeurt. Hij is bereid hierin een rol op te nemen.

4 Communiqué van Parijs

De Vlor wacht het communiqué van de ministeriële conferentie in Parijs in mei 2018 af. Hij hoopt dat het een bevlogen communiqué wordt waarmee de dynamiek van het Bolognaproces opnieuw

¹² <https://www.ehea.info/cid101764/ministerial-conference-yerevan-2015.htm>.

wordt aangezwengeld. Indien hij het nodig acht, zal de Vlor hierover in 2018 nog een specifiek, punctueel advies uitbrengen.

Isabelle De Ridder
secretaris Raad Hoger Onderwijs

Ann De Schepper
voorzitter Raad Hoger Onderwijs